

Поклик Ктухлху

Говард Лавкрафт

Переклад Дарини Семенової

Дуже ймовірно, що від таких потужних сил чи створінь могли зберегтися якісь рештки... зберегтися від тих прадавніх часів, коли... свідомість проявлялася, мабуть, у формах і способах, мертвих від давніх-давен, ще перед тим як навала людського племені заповонила цей світ ...у формах, пам'ять про які живе хіба що в поезії та легендах, де їх називають богами, чудовиськами, міфічними створіннями усіх різновидів...

Елджернон Блеквуд

1. ГЛИНЯНИЙ ЖАХ

Я гадаю, що найбільше благо з усіх, які існують у нашому світі, – це неспроможність людського розуму зіставити все, що йому відомо про реальність. Ми живемо на тихому острові невігластва посеред темних неозорих морів, і нам судилося не зважуватися на далекі мандрівки. Наші науки, кожна з яких простягається у власному напрямі, досі не спромоглися завдати нам відчутної шкоди; але рано чи пізно уривки незбагненого досі знання зберуться до купи, і перед нами відкриються такі жахливі перспективи дійсності й нашого жалюгідного становища в ній, що ми або збожеволіємо від цього одкровення, або втечемо від світла у спокій і затишок нових темних віків.

Теософи усвідомили велич грандіозного космічного циклу, в якому існування нашого світу й людського племені – лише скороминуща випадковість. Вони припустили можливість того, що деякі дивогляди минулого живі й донині; кров захолола б у жилах від цієї думки, якби вона не була висловлена заспокійливим оптимістичним тоном. Але не мислителі дали мені змогу зазирнути в ті прадавні часи, які нам заказано знати, – від згадок про побачене мене дере мороз по шкірі, а від навіяних ним снів я боюся збожеволіти. Це відкриття, як і кожен момент бачення страхітливої істини, настало несподівано, від випадкового поєднання розрізнених речей – цього разу допису в старій газеті й нотаток покійного професора. Боронь Боже, щоб комусь іншому трапилося поєднати таке; що ж до мене, то я, якщо житиму, ніколи не зважусь вказати на сполучення ланок цього страшного ланцюга. Гадаю, що й покійний професор теж збирався довіку тримати в таємниці те, про що дізнався, і що він би знищив свої нотатки, якби його так зненацька не спіткала смерть.

Моє знайомство з цією справою розпочалося взимку 1926-1927 років, коли нагло

помер мій двоюрідний дідусь, Джордж Геммел Енджел, фахівець із семітських мов, почесний професор у Браунівському університеті, у Провіденсі, що в штаті Род-Айленд. Професор Енджел був широко відомий як знавець давніх текстів, і до нього часто зверталися керівники відомих музеїв; тож його смерть у 92-річному віці привернула увагу наукової громадськості. Інтерес до події посилювався ще й тим, що причину смерті не було остаточно з'ясовано. Професор помер, коли повернувся додому пароплавом із Ньюпорта; очевидці свідчили, що він упав по дорозі з порту, зіштовхнувшись з якимсь негром – схоже, матросом, – який виринув із підворотні кишля – їх там багато, на стрімкому схилі пагорба, яким можна було навпростець дістатися від порту до будинку небіжчика на Вільямс-стрит. Лікарям не пощастило знайти видимих ознак функціонального порушення в організмі покійного, і після тривалих суперечок вони дійшли висновку, що якесь незрозуміле ураження серця, до якого додався швидкий підйом на такий крутий схил у такому похилому віці, і стало причиною кінця. На той момент я не мав підстав засумніватись у такому висновку, але згодом запідозрив дещо інше, і навіть більше, ніж просто запідозрив.

Оскільки я був спадкоємцем і виконувачем духівниці свого двоюрідного дідуся (він-бо помер бездітним удівцем), я був зобов'язаний ретельно проглянути його папери; з цією метою я зібрав усі його папки й скриньки і перевіз їх до свого помешкання у Бостоні. Більшість розібраного матеріалу згодом буде видрукувано Американським археологічним товариством, але одна зі скриньок надзвичайно мене спантеличила, і її мені не хотілося б показувати нікому іншому. Вона була замкнена, і я не знайшов ключа, поки додумався подивитись на зв'язці ключів, яку професор носив у кишені. Тоді мені вдалося відчинити скриньку, але таким чином я тільки натрапив на іншу, куди важчу перешкоду. Адже що могли означати дивний глиняний барельєф, папери з якимись записами і газетні вирізки, які я знайшов у цій скриньці? Чи не потрапив мій дідусь на старості років на приманку якогось дурисвітства? Я вирішив відшукати того дивакуватого скульптора, який безсовісно зважився порушити розумову рівновагу старої людини.

Барельєф являв собою нерівний прямокутник менше дюйму завтовшки і приблизно п'ять на шість дюймів у площині; створений він був, очевидно, в наші часи, хоча модель була аж ніяк не сучасна, якщо говорити про атмосферу, яку вона навіювала. Хоча примхи нашого кубізму й футуризму незліченні й дикі, не часто вони передають ту загадкову узгодженість, що криється у доісторичних письменах. А більша частина цих зображень, очевидно, належала до письмен; хоча у своїй пам'яті, попри моє досить близьке знайомство з численними паперами й колекціями дідуся, я не спромігся знайти бодай чого-небудь хоч трохи схожого на ці зображення, ані натяку на хоч які-небудь віддалені їхні зв'язки з тим, що мені довелося бачити.

Над цими ймовірними ієрогліфічними знаками була зображена фігурка, яку художник помістив згідно з якимсь своїм задумом, хоча імпресіоністичне виконання не дозволяло чітко уявити його намір. Здавалось, що це якесь чудовисько, чи символ, що позначав чудовисько такої форми, яку могла б витворити лише хвора уява. Якщо я

скажу, що у моїй дещо екстравагантній фантазії воно породжувало одночасно образи спрута, дракона і гротескної подоби людини, я не відійду далеко від духу зображення цієї потвори. М'ясиста із щупальцями голова сиділа на почварному лускатому тілі з куцими недорослими крильцями; але саме загальний обрис цієї фантастичної істоти шокував глядача, справляючи на нього жахливе враження. За фігурою автор спробував створити архітектурне тло, виліпивши якусь подобу велетенських споруд.

До цього химерного зображення, окрім стосу газетних вирізок, прикладалися кілька аркушів із недавніми записами рукою професора Енджела, які він робив, анітрохи не дотримуючись літературного стилю. На документі, який здався мені головним, був заголовок КУЛЬТ КТУЛХУ – старанно виведеними друкованими літерами, щоб полегшити прочитання незнайомого слова. Цей рукопис було поділено на дві частини, перша з яких називалася "1925 – Сон і тлумачення сну Г. Е. Вілкокса, буд.7 за Томас-стрит, Провіденс, Род-Айленд", а друга – "Свідчення інспектора поліції Джона Р. Лєграсса, буд. 121 за Б'єнвіль-стрит, Новий Орлеан, Луїзіана – на засіданні Американського археологічного товариства 1908 року – Зауваження з того самого приводу, а також повідомлення проф. Вебба". Інші розрізнені аркуші містили короткі нотатки, деякі були записами химерних снів різних людей, деякі – цитатами з теософських книжок і журналів (зокрема з "Атлантиди і втраченої Лемурії" В. Скотта-Еліота), а решта – примітками щодо таємних товариств і прихованих культів, що, засновані в давні часи, діють дотепер, із посиланнями на виписки з таких міфологічних і антропологічних джерел, як "Золота гілка" Фрезера і "Відьомський культ у Західній Європі" міс Мюррей. Що ж до газетних вирізок, вони здебільшого стосувалися незвичайних випадків психічних розладів і спалахів масового маніакального психозу навесні 1925 року.

У першій половині головного рукопису розповідалося про одну дуже цікаву історію. Виявляється, 1 березня 1925 року до професора Енджела прийшов худорлявий чорнявий молодик, очевидно, знервований і екзальтований. Він приніс глиняний барельєф, на той момент ще зовсім вогкий і свіжий. У його візитній картці було зазначено ім'я Генрі Ентоні Вілкокса, і мій дідусь одразу зрозумів, що це наймолодший син досить відомої в тих краях родини, який останнім часом вчився на скульптора у Род-Айлендській художній школі і мешкав на квартирі у будинку Флер-де-Лі поряд із цим закладом. Вілкокс був скоростиглий молодик, знаний своєю художньою обдарованістю, але відомий також і неабиякою ексцентричністю, і від дитинства він захоплено слухав оповідки про дивовижні події і бачив чудернацькі сни, які мав звичку розказувати всім охочим слухати. Себе він називав "психічно надчутливим", але врівноважений люд старовинного торговельного містечка погоджувався на тому, що він попросту дивакуватий. Ніколи не буваючи часто поміж товариства зі свого кола, він поступово взагалі зник із виднокола і тепер був знаний лише невеличкій групі естетів з інших містечок. Навіть Мистецький клуб Провіденсу, вірний консервативним поглядам, визнав його досить-таки безнадійним.

Підставою для візиту, повідомляв професорський рукопис, стала потреба

скульптора в археологічній довідці, яка б допомогла розшифрувати ієрогліфи на барельєфі. Він говорив замріяно і пишномовно, у такий спосіб, що вказував на нещирість молодика і заперечував можливість приязного ставлення; мій дідусь у своїй відповіді був дещо різким, оскільки свіжість барельєфу натякала на потребу чого завгодно, але не аналогій з галузі археології. Відповідь молодого Вілкокса, яка настільки вразила мого дідуса, що він запам'ятав і записав її слово в слово, була фантастично поетичною – це, здається, було типовим для всієї розмови і, як я вже тоді дізнався, дуже характерним для юнака. Він сказав: "Справді, вона нова, бо я її зробив минулої ночі, марячи уві сні про дивні міста; але сні ці давніші за замріяний Тир, чи замисленого Сфінкса, чи оперезаний садами Вавилон".

І він почав безладну оповідь, яка несподівано пробудила заснулі спогади й розпалила цікавість мого дідуса. Попередньої ночі відбувся незначний землетрус – проте найсерйозніший з тих, які відчувались у Новій Англії за кілька років; це серйозно розтривожило уяву Вілкокса. Уклавшись спати, він побачив дивний сон: перед ним виникли величні циклопічні міста із гігантських будівель, споруджених з монолітів, що впали з неба, спливають зеленою моквою і затаїли в собі загрозу. Стіни й колони пописані ієрогліфами, і звідкілясь ізнизу звучав голос, чи навіть не голос, а якесь примарне відчуття, яке лише уява перетворювала на звуки, але він спробував відтворити його майже невимовним скупченням літер: "Ктулху фгтагн".

Це словесне скупчення спонукало до спогаду, який схвилював і занепокоїв професора Енджела. Він розпитував скульптора з науковою прискіпливістю і якомога пильніше роздивлявся барельєф, у роботі над яким юнак прокинувся, змерзнувши в одному лише спідньому одязі, коли пробудження зненацька приголомшило його. Згодом Вілкокс розповів, що мій дідусь винуватив свій похилий вік у тому, що так повільно розпізнавав ієрогліфи та й саме зображення. Багато запитань здалися відвідувачу вкрай недоречними, особливо ті, що намагалися з'ясувати, чи не пов'язаний він із підпільними культами чи товариствами; Вілкокс не міг зрозуміти, чому професор постійно обіцяє тримати в повній таємниці, якщо його допустять до участі в якій-небудь масовій містичній чи поганській релігійній організації. Коли ж професор Енджел упевнився, що скульптор нічого не знає про жоден культ чи таємну секту, він поставив гостеві вимогу надалі звітувати про свої сні. Наслідки не забарилися: після першої бесіди у рукопису занотовано щоденні відвідини юнака, під час яких він переказував приголомшливі фрагменти нічних марень, повсякчас пов'язані з якимись велетенськими темними кам'яницями, з яких плющить вода і з чиїх глибин голос чи свідомість вигукує монотонно тарабарщину, що таємничо вражає розум і не придатна до передавання на письмі. Два часто повторювані звучання – ті, що можна передати набором літер "Ктулху" і "Р'лхх".

З подальших записів випливало, що 23 березня Вілкокс не з'явився; розпити у співмешканців з'ясували, що його схопила якась незрозуміла лихоманка і родина забрала хлопця додому, на Вотермен-стрит. Він зарепетував серед ночі, розбудивши інших художників, що мешкали в тому будинку, і відтоді або лежав непритомний, або

метався в гарячці. Мій дідусь одразу ж зателефонував його батькам, і з того моменту уважно стежив за перебігом хвороби; часто заходив до доктора Тобі на вулиці Таєр, який опікувався хворим. Розум юнака, затьмарений лихоманкою, очевидно, був у полоні таких дивних явищ, що доктора мимовільно кидало в дрож, коли він переказував про них моєму дідові. Тепер юнакові виділися не лише ті видива, які він бачив раніше, а також у його маревах з'явився якийсь дивний образ, створіння гігантського зросту "аж до хмар", яке підступало до нього.

Юнак жодного разу не описував створіння, яке воно є, але окремі сказані в гарячці слова, що їх переказав доктор Тобі, запевнили професора, що це має бути те саме безіменне чудовисько, яке він намагався зобразити у примареній ним скульптурі. Доктор зазначав також, що згадки про це створіння неодмінно передували черговій втраті свідомості. Температура його тіла, що досить дивно, не дуже перевищувала звичайну; але загальний стан, якщо не зважати на цю деталь, давав більше підстав діагностувати, власне, лихоманку, а не розумовий розлад.

Другого квітня, біля третьої години дня, усі симптоми Вілкоксової недуги раптово зникли. Він підвівся в ліжку і здивовано побачив, що опинився вдома: ні про що з того, що сталося з ним з ночі 22 березня, уві сні чи насправді, він не пам'ятав. Лікар оголосив його здоровим, і за три дні він повернувся до свого помешкання; але професорові Енджелу він уже більше ні до чого не прислужився. Після одужання не лишилося жодного сліду дивних марень, і мій дідусь за тиждень перестав записувати його нічні переживання, які перетворилися на беззмістовні і непотрібні описи достоту звичайних візій.

На цьому перша частина рукопису закінчувалась, але посилення на деякі розрізнені нотатки дали мені багато матеріалу до роздумів - настільки багато, насправді, що лише закоренілий скептицизм, на якому тоді ґрунтувався мій світогляд, був причиною того, що я й далі не довіряв митцеві. Мені йдеться про записки, що змальовували сні різних людей за той самий період, коли на долю молодого Вілкокса випало бачити ці дивні видіння. Здається, моєму дідусеві вдалося швидко розпочати надзвичайно широке розслідування поміж майже всіх своїх друзів, у яких він вважав доречним попросити описи їхніх снів і датування будь-яких гідних уваги недавніх візій. Запитання, здається, було сприйнято по-різному; але, певно, він щонайменше отримав більше відповідей, ніж могла би опрацювати звичайна людина без секретарської допомоги. Оригінальне листування не збереглося, але в нотатках залишився ретельний і досить довгий огляд кореспонденції. Представники суспільних і ділових кіл - традиційна "сіль землі" Нової Англії - майже всі дали негативну відповідь, хоча в декого з них були тривожні, але безформні нічні марення, завжди між 23 березня і 2 квітня - коли молодого Вілкокса лихоманило. Людей від науки зачепило трохи сильніше, в чотирьох випадках неясні описи стосуються побіжних проблисків дивних пейзажів, а один раз згадано жах від чогось аномального.

Найбільш доречними виявилися відповіді художників і поетів, і я знаю, яка б почалася паніка, якби вони мали можливість зіставити свої враження. Оскільки самих

їхніх листів, знову ж таки, не було, я підозрював, що укладач ставив навідні запитання або ж відредагував листування на підтвердження того, що йому кортіло побачити. Ось чому мені й надалі здавалося, що Вілкокс, якимсь чином обізнаний з попередніми відомостями, які мав мій дідусь, обманював його, старого науковця. А от відповіді, які він отримав від людей, що живуть у світі художніх образів, воістину вражають уяву. Від 28 лютого до 2 квітня чимало хто з їхнього числа бачив уві сні дуже дивні речі, химерність яких незмірно зроста в той час, коли скульпторові марилося у гарячці. Більше чверті з тих, хто відповів на прохання професора, оповіли про видовища і напівзвуки, схожі з тими, що описував Вілкокс; а деякі з сновидців зізналися, як страшенно боялися гігантського безіменного чудовиська. Один випадок, на якому професор зосередився окремо, закінчився дуже сумно. Йшлося про одного знаного архітектора, що захоплювався теософією та окультизмом. Він з'їхав з глузду того самого дня, коли молодого Вілкокса схопила лихоманка, і за кілька місяців віддав Богові душу, безупинно волаючи порятунку від якогось страшилища з пекла. Якби мій дідусь, наводячи ці випадки, зазначив прізвища сновидців, а не позначав їх номерами, то я міг би провести власне розслідування і спробувати перевірити достеменність зібраної інформації; але так уже склалося, що відстежити мені вдалося лише кількох. Усі вони, однак, цілковито підтвердили правильність запису своїх свідчень. Я часто запитував себе, чи всі адресати листів професора були б так само спантеличені, як ці кілька. Добре, що пояснювати їм, як воно було, вже ніколи не доведеться.

Вирізки з газет, як я вже зазначав, повідомляли про випадки паніки, маніакальної чи дивацької поведінки в людей протягом того ж періоду. Професор Енджел, напевно, скористався послугами якогось агентства з моніторингу преси, оскільки число витягів приголомшувало, а джерела походили з усього світу. Наприклад, наводився випадок нічного самогубства в Лондоні, де сновида-одинак вистрибнув із вікна, розбудивши сусідів жахливим криком. Про те саме свідчить сумбурний лист до редакції південноамериканської газети, де фанатик із побачених візій робить висновки про жахливе майбутнє всього світу. Повідомлення з Каліфорнії сповіщає про те, що членам товариства теософів роздали білі шати для якоїсь "знаменної відправи", що ніколи так і не відбулася, тоді як джерела з Індії стримано сповіщають про те, що місцевий люд наприкінці березня перебуває в неспокійному стані.

Захід Ірландії теж повнився дикими чутками й оповідками, і художник-фантаст на ім'я Ардуа-Бонно на Паризькому весняному салоні 1926 року виставив богохульне полотно "Пейзаж зі снів". А зафіксовані заворушення в божевільнях були такі численні, що лише якесь диво не дозволило медичній братії помітити чудернацькі збіги й дійти висновків про загадкові причини цього явища. Словом, це була страховита купа вирізків – цим усе сказано; тепер я вже навряд чи можу захватитися за холодним раціоналізмом, який примусив мене відкласти їх байдужо без усякої уваги. Але тоді я був переконаний, що молодий Вілкокс уже чув від професора про ті речі, які ще раніше привернули його увагу до цієї справи.

2. ІСТОРІЯ ІНСПЕКТОРА ЛЕґРАССА

Про давніші події, які спричинилися до того, що сновидіння скульптора і барельєф стали такими важливими для мого дідуся, йшлося у другій частині його довжелезного рукопису. Виявилося, професор Енджел уже колись бачив зображення цього пекельного безіменного чудовиська, застановлявся над невідомими ієрогліфами, що могли поєднатися лише у якесь жаске слово "Ктулху"; між цим усім був такий незбагнений і страхітливий зв'язок, що не доводиться дивуватися тому, як він напосідав на молодого Вілкокса, щоб той розповів про все бачене ним якомога детальніше.

Давній казус трапився у 1908 році, сімнадцять років тому, коли Американське археологічне товариство проводило свій щорічний з'їзд у Сент-Луїсі. Професор Енджел, як і належить настільки авторитетній і обізнаній людині, брав помітну участь у всіх обговореннях; і саме він став одним із перших, до кого звернулися кілька сторонніх відвідувачів, які пов'язали з зібранням висококомпетентних вчених мужів надію отримати вичерпні відповіді на свої запитання й експертні рішення своїх проблем.

Проводирем цього гурту відвідувачів, який став незабаром центром уваги всіх учасників з'їзду, був нічим не примітний чоловік середнього віку. Він прибув аж із Нового Орлеана у пошуках деяких відомостей, які неможливо було дістати із тамтешніх джерел. Звали його Джон Реймонд Леґрасс, і за фахом він був інспектором поліції. Він мав на меті показати те, задля чого він, власне, і забився сюди здалека, – гротескну, відразливу й, очевидно, дуже стародавню кам'яну фігурку, чиє походження ніяк не спромігся визначити. Не варто думати, ніби інспектор Леґрасс хоча б трохи цікавився археологією. Навпаки, його бажання з'ясувати суть та призначення цього витвору мало суто професійні підстави. Ця фігурка, ідол, фетиш, хоч би що це було, дісталася поліції кілька місяців тому у лісистих болотах на півдні від Нового Орлеана під час рейду на збіговисько гаданих прихильників культу вуду. Церемонії виявилися настільки ні на що не схожими і жахливими, що поліціанти не могли не визнати – вони натрапили на темний культ, їм зовсім не відомий, що куди перевершує своїм бузувірством диявольські обряди інших африканських культів вуду. Про його походження не вдалося дізнатися нічого, окрім недовладних і плутаних пояснень, добутих від захоплених учасників; відтак стає зрозумілим і бажання поліції знайти знавців давнини, які могли б допомогти їм ідентифікувати страхітливий символ і таким чином відстежити походження культу аж до його джерела.

Навряд чи інспектор Леґрасс був готовий до того, що своєю знахідкою спричиниться до такої сенсації. Проте першого ж погляду на представлену річ було достатньо для того, щоб викликати у присутніх тут учених мужів почуття захопленої цікавості, і, не марнуючи часу, вони зібралися навколо, аби побачити мініатюрну фігурку, чия беззастережна чужорідність і дух істинно глибинної давнини так імовірно свідчили про невідкриті прадавні світи. Відразливий витвір не вдавалося пов'язати з жодною відомою школою скульптури, проте, здавалось, сотні й навіть тисячі років

залишили свої сліди на матовій зеленуватій поверхні ніким досі не баченого каменя.

Фігурка, яку повільно передавали із рук до рук для ретельного та обережного огляду, була сім-вісім дюймів заввишки й виконана з довершеною художньою майстерністю. Зображене чудовисько мало обриси, віддалено подібні до людського тіла, але голова його була схожа на восьминога, обличчя складалося з купи щупальців, лускате тіло скидалося на гумове, задні й передні ноги мали чудернацькі кігті, а позаду здійсмалися довгі вузькі крила. Ця істота, сповнена, здавалося, несамовитої й неприродної злостивості, була опасиста й сиділа навпочіпки в загрозливій позі на прямокутній брилі п'єдесталу, вкритому невідомими письменами. Кінці крил торкалися заднього краю брили, сиділа вона в центрі, а довгі, покручені кігті складених удвічі стиснутих ніг вхопили передній край і протягнулися вниз іще на чверть висоти п'єдесталу. Голова спрута була нахилена вперед, так що кінці щупальців із обличчя зачіпали тильний бік величезних передніх лап, які стискали підняті коліна тварюки. Вигляд цього створіння був неймовірно життєподібний і, до того ж, страшний, оскільки природа його була зовсім не зрозуміла. Його прадавній вік, що неможливо обчислити роками, не викликав сумнівів, проте не вдавалось угледіти в ній які-небудь риси, що свідчили б про її зв'язок з будь-яким знаним стилем у мистецтві, який зародився при самих початках земної цивілізації – рівно як і за будь-якого іншого часу. Окрім того, сам матеріал, з якого фігурка була зроблена, являв собою загадку. Губчастий, зеленкувато-чорний камінь із золотистими чи переливчастими цятками і прожилками навіть віддалено не скидався на будь-яку речовину, відому геології чи мінералогії. Літери на п'єдесталі так само таїли свою сутність; ніхто з присутніх, незважаючи на те, що тут була половина світових експертів у цій царині, не зміг скласти бодай приблизного уявлення хоча б про найвіддаленішу спорідненість цих знаків з будь-якою земною мовою. Як і зображена істота та матеріал, у якому її було виконано, письмена належали світові жахливо далекому й відмінному від людського суспільства, з яким ми знайомі, світові, що страхітливо нагадував про прадавні поганські цикли життя, до яких наш світ і наші уявлення не мають жодного стосунку.

І все ж таки, коли учасники зустрічі всі разом і кожен зокрема хитали головами і зізнавалися, що не мають ради на проблему інспектора, був один чоловік, який відчув щось на диво знайоме у фігурі чудовиська й написах, і він, трохи вагаючись, чи варто привертати увагу вченої громади до випадкового епізоду зі своєї практики, все ж вирішив розповісти про нього. Це був покійний Вільям Ченнінг Вебб, професор антропології з Принстонського університету, дослідник із досить солідною репутацією. Сорок вісім років тому професор Вебб брав участь в експедиції до Гренландії та Ісландії в пошуку нових рунічних написів, які йому знайти так і не пощастило; і от там, на далекому північному узбережжі західної Гренландії, він натрапив чи то на плем'я деградованих ескімосів, чи то на гурт прихильників дивного культу, які сповідували форму дияволопоклонництва, що вразила його жадою до крові й гидотними ритуалами. Інші ескімоси про цю віру знали дуже мало і згадували про неї лише з дрожем, говорячи, що вона походить із бозна-яких часів, давніших за саме створення

світу. Окрім неподобних обрядів і людських жертв цей культ передбачав традиційні ритуали, звернені до вищого старшого з дияволів, "торнасука", і професор Вебб ретельно записав за старим "енгекоком", тобто чарівником-жерцем, передаючи звучання його слів латинськими літерами настільки точно, наскільки можливо. Але тепер для вченої громади особливого значення набув фетиш, якому поклонялися ці віряни, навколо якого вони нестямно гуцали, коли над крижаними бескидами спалахувало вогнисте полярне сяйво. Це, як твердив професор, був грубий кам'яний барельєф, що зображував гидкого ідола й містив таємничі письмена. Наскільки він міг пригадати, те зображення було приблизно подібним у всіх важливих елементах до потворної штуки, яка зараз лежала перед зібранням ученого товариства.

Ця інформація, яку присутні, затамувавши подих, вислухали з великою цікавістю, інспектора Леґрасса привабила ще дужче, ніж інших, тож він одразу ж завзявся закидати професора запитаннями. Коли поліція заарештувала учасників ритуалу болотяного культу, інспектор занотував усну частину обряду, і тепер він просив професора якомога точніше відтворити звучання слів, які той чув під час обряду від ескімосів-сатаністів. Потім вони прискіпливо зіставляли кожне слово, і коли інспектор та професор визнали фактичну ідентичність фрази, якою послуговувалися два пекельні обряди, що їх відокремлювала така велика географічна відстань, у залі запала глибока тиша. Те, чим, по суті, й ескімоські шамани, і болотні жерці з Луїзіани заклинали своїх племінних ідолів, звучало приблизно однаково. Межі між словами відчувалися залежно від традиційних проміжків у фразі, коли вона вимовлялася голосно:

"Пг'нглуї м'гль'нафг Ктулху Р'льех в'аг'наг'л фгтаг'н"

Леґрасс був на крок попереду професора Вебба, бо деякі з затриманих ним на болоті покручів переказали йому те, що старші жерці пояснили їм – що означають ті слова. Отож це речення можна було перекласти так:

"У своєму домі в Р'льеху мертвий Ктулху чекає уві сні".

Усі присутні наполегливо просили інспектора розповісти більше про ритуали учасників потворного культу, і Леґрасс повідав якомога детальніше про те, що він побачив на тій заболоченій низині, і цій історії, наскільки я зрозумів, мій дідусь надавав першорядного значення. Від розповіді інспектора на думку спадали найдикіші фантазії міфотворців чи теософів і відкрився вражаючий рівень космічної уяви в таких покидьків і наволочі, від яких ніхто не чекав би чогось подібного.

1 листопада 1907 року до поліції Нового Орлеана звернулися мешканці південної території штату з розпачливим проханням захистити їх від страшної небезпеки. Тамтешні поселенці, люди прості, але доброзвичайні, нащадки тих, хто захищав Новий Орлеан під орудою Лафітта, опинились у полоні жаху від невідомої сили, яка знущається з них і тероризує кожної ночі. Очевидно, це творили послідовники культу вуду, але культу куди страшнішого, ніж усі досі відомі; до того ж, відколи в темному жаскому лісі, де ніхто не відважувався оселитися, почав лунати безупинний гуркіт тамтама, з навколишніх селищ безслідно зникли кілька жінок і дітей. З того лісу долинали божевільні зойки, несамовитий вереск, дикі наспіви, від яких кров холола в

жилах, виднілися шалені танці диявольських вогнів, і людям, заявив переляканий поселенець, уже немає сили терпіти ці відьмацькі забави.

Отож, надвечір того ж дня загін із двадцяти поліціантів у двох фургонах й автомобілі з тремтячим посланцем у ролі провідника рушили в путь. Коли дорога стала непроїзною, вони залишили свій транспорт і кілька миль чалапали мовчки по болоту і крізь похмурий кипарисовий ліс, куди ніколи не зазірало сонце. Потворне коріння і зловісні обвислі петлі іспанського моху заступали їм шлях, і раз у раз купи вологого каміння чи рештки зруйнованої стіни підсилювали враження від натяків провідника на те, як тяжко ведеться тут місцевому люду. Картину доповнювали дивної форми дерева і порослі грибами острівці. Нарешті з'явилося поселення скватерів, безладна купка хиж, і одразу ж до них збіглися істерично збуджені мешканці, які скупчилися навколо кількох ліхтарів. Десять далеко попереду вже вчувався гуркіт тамтама, і вереск, від якого тіло цепеніло від жаху, раз по раз долинав із поривами вітру. Червонуватий відблиск теж, здавалося, просочувався крізь рідкий підлісок попри безмежжя темряви нічного лісу. Хоч усі залякані скватери боялися знову залишитися віч-на-віч із диявольським культом, проте жоден із них не погодився ступити бодай на один крок ближче до місця бісівського ритуалу. Тож інспекторові Лєграссу і дев'ятнадцятьом його колегам довелося самим, без супроводу провідника, поринути в чорні глибини страшного лісу, до яких іще жоден із них навіть не наближався.

Місцина, в яку тепер зайшли поліціанти, віддавна мала погану славу, суттєво не досліджена і не відома білим людям. У цих краях ходили легенди про приховане озеро, небачене оком смертного, у якому мешкало величезне безформне біле поліпоподібне створіння з очима, що світилися, і скватери пошепки розповідали про появу демонів із кажанячими крилами, що опівночі вилітали з підземних печер, аби поклонитися йому. Казали, воно жило там ще до приходу д'Ібервіля, до Ла Салла, до індіанців, і навіть до появи всіх звірів і птахів у лісі. Воно являло собою чистий нічний жах, і подивитися на нього було певною смертю. Але воно являлося людям уві сні, і таким чином вони знали достатньо, щоб триматися подалі. Нинішня вудуїстська оргія насправді була лише квіточкою на тлі цієї огидної землі, але розташування було досить поганим; відтак, напевно, саме місце сектантської відправи жахало скватерів чи не більше, ніж шокуючі звуки і події.

Лише вухо поета чи божевільного могло би примиритися зі звуками, почутими командою Лєграсса мірою того, як вони насилу тюпали крізь чорну трясовину назустріч червоному світлу і глухим звукам тамтама. Бувають звуки, які більше притаманні людям, і звуки, більше притаманні звірям; жахливо чути їх, знаючи, що вони походять зовсім не від тієї істоти, від якої очікуєш. Тваринний шал і розбещеність оргії підносилися до демонічних висот виттям і несамовитими криками, що рокотали і гриміли у нічному лісі як виплески бурі з пекельної безодні. Час від часу безладний лемент стихав, і тоді в дію вступало те, що здавалося добре зіспіваним хором хрипких голосів, який співучо повторював таку потворну фразу чи замовляння:

"Пг'нглуї мглв'нафг Ктулху Р'лєх вґаг'наґл фґтаґн"

Тут поліціанти вийшли в ріденький перелісок і враз натрапили на галявину, де відбувався бісівський ритуал. Четверо з них мало не поточилися з жаху, один знепритомнів, у двох вирвалися несамовиті зойки, які, на щастя, заглушила какофонія оргії. Леґрасс плеснув болотної води в обличчя непритомному, і тепер усі стояли і тремтячи дивилися на страшне видовище.

На природній галявині посеред болота був трав'янистий острів завбільшки приблизно з акр, без дерев і досить сухий. На ньому стрибала і крутилася зграя таких людських потвор, яку не зміг би змалювати жодний художник, за винятком хіба що Сайма чи Енгероли. Ці роздягнені покручені відлюдки ревіли по-осячому, мукали і звивалися навколо величезного вогнища у формі кільця, посередині якого височів, подекуди виринаючи у випадкових прогалинах у стіні вогню, велетенський гранітний моноліт заввишки метра два з половиною; на ньому стояла страшна вирізьблена фігурка, що здавалася недоречно мініатюрною. Ширше коло навколо вогнища утворювали десять шибениць, з яких звисали догори ногами дивно покручені тіла нещасних зниклих скватерів. Саме всередині цього кола сектанти хороводом стрибали й ревіли, загальною масою рухаючись зліва направо у нескінченній вервечці між кільцем трупів і кільцем вогню.

Можливо, тільки завдяки вразливості власної уяви та гучності луни того вечора одному з тих поліціантів, збудливому іспанцю, здалося, що він чув: з далеких темних глибин того лісу, що криє в собі давні легенди й жахи, пролунав відгук – антифон звукам цього страшного ритуалу. З цим чоловіком, Джозефом Д. Галвезом, я згодом зустрівся і розмовляв; справді, я переконався, що в нього дуже багата уява. У розмові зі мною він сказав більше того: що почув биття величезних крил і побачив відблиск очей та велетенську білу гору, що виднілася ген-ген за далекими деревами, але я гадаю, що він наслухався забагато забобонних переказів від місцевого люду.

А проте поліціанти, хоч і вкрай нажахані, отямилися досить швидко. Вони пам'ятали: обов'язок для них – над усе, і хоч у цьому юрмищі гуцало не менш як сотня вилупків, вони поклалися на спромогу своєї вогнепальної зброї й рішучо посунули на стовпище вар'ятів. Протягом п'яти хвилин стояв такий гармидер, що його не можна описати. Поліціанти гатили вудуїстів на всі боки, стріляли, а ті втікали, і зрештою Леґрасс нарахував щось біля сорока семи похнюплених полонених, яких він змусив швиденько вдягнутися і вишикуватись у шереду між двома рядами поліціантів. П'ятеро культопоклонників загинуло; двох серйозно поранених несли на імпровізованих ношах інші полонені. Фігурку на кам'яному стовпі Леґрасс, звісно, обережно зняв і забрав із собою.

Після надзвичайно втомливої подорожі назад до поліційної дільниці полонених допитали і з'ясували, що всі вони були людьми низького стану, кровозмісного походження із розумовими відхиленнями. Більшість були моряками; дещиця негрів і мулатів, прибулих в основному з Вест-Індії чи португальського острова Брава з островів Зеленого Мису, додали відтінок вудуїзму до цього різнобарвного культу. Але поліціанти, лише розпочавши розпити, одразу зрозуміли, що мають справу з чимось

набагато глибшим і давнішим, ніж негритянський фетишизм. Хоч би якими вони були деградованими невігласами, ці створіння виявили несподівану впертість, коли мова доходила до правдивості основної ідеї їхньої огидної віри.

Вони поклонялися, як вони сказали, Великим Древнім, які жили задовго до появи людей і прибули в наш молодий світ із неба. Тепер Древні вже спочили в земних надрах і в морських глибинах, але їхні мертві тіла розповіли уві сні свої таємниці першим людям, які заснували культ, що не припинив свого існування. На цей-то культ поліціанти і натрапили, і полонені твердили, що він існував й існуватиме довіку, захований у віддалених пустках і темних закутках по всьому світу, доки великий жрець Ктулху постане зі свого дому в темряві могутнього міста Р'льех і відновить свою владу над Землею. Одного дня, коли зірки розташуються належним чином, він покличе своїх вірних, і таємний культ буде завжди готовий звільнити його.

А більшого поки що повідати не можна. Існує таємниця, яку не можна витягти навіть тортурами. Люди не є самотніми розумними створіннями на Землі, бо вихідці з темряви вже спілкувалися з тими небагатьма поклонниками культу. Але це були не Великі Древні. Жодна жива людина ніколи не бачила Древніх. Вирізьблена фігурка зображає великого Ктулху, але ніхто не може сказати, чи інші Древні подібні до нього. Тепер ніхто не вміє прочитати давніх написів, але їхній зміст передавався з вуст до вуст. Пісенний ритуал не становить таємниці, але його ніколи не проголошують при інших, лише вимовляють пошепки. Спів означав лише таке: "У своєму домі в Р'льеху мертвий Ктулху чекає уві сні".

Лише двоє полонених були при здоровому глузді достатньою мірою, щоб визнати їх осудними і повісити; інших відправили до різних психіатричних закладів. Жоден не визнав участь у ритуальних убивствах – твердили, що вбивали Чорні Крилаті Істоти, що прилетіли до них зі свого незапам'ятно стародавнього сховища у населеному духами лісі. Але про цих таємничих поплічників нічого певнішого так і не вдалося дізнатися. Усе, що поліції пощастило довідатися, йшло здебільшого від старезного метиса на ім'я Кастро, який твердив, що під час плавання побував у чужих портах і спілкувався з безсмертними служниками культу в горах Китаю.

Старий Кастро згадав уривки жакливної легенди, на тлі якої блідли всі розмисли теософів, а люди й наш світ здавалися чимось зовсім недавнім і тимчасовим. Були часи, коли Землею керували інші Створіння, і Вони жили у великих містах. Залишки їх, як переказав Кастро зі слів безсмертних китайців, і досі знаходять у вигляді велетенських каменів на островах у Тихому океані. Усі Вони померли безрік до появи людини, але існують способи повернути їх до життя, коли зірки завершать коло і стануть знову в правильні позиції у вічному кругообігу. І справді, Вони прийшли з зірок і принесли Свої зображення з Собою.

Великі Древні, оповідав Кастро, не були зроблені з плоті й крові. Вони мають форму – чи того не доводить ця створена на зірках фігурка? – але форму не наповнювала матерія. Коли зірки стояли в потрібному порядку, Вони могли переноситись із світу у світ через небеса; але коли зірки стояли інакше, Вони не могли жити. Але хоча Вони

вже більше не жили, Вони насправді не померли. Усі Вони лежать у кам'яницях у Своему великому місті Р'льех, збережені закляттями могутнього Ктулху для славного воскресіння, коли зірки і землі будуть знову готові їх прийняти. Але в той момент якась сила ззовні мусить допомогти їхнім тілам звільнитися. Закляття, що тримали їх цілими, не давали рівною мірою і їм зробити перший рух, і Вони можуть лише лежати, прокинувшись, у темряві й думати, поки в світі пропливатимуть незліченні мільйони років. Вони знають усе, що відбувається у Всесвіті, бо спілкуються передаванням думок. Навіть зараз Вони розмовляють між собою у Своїх могилах. Коли після безмежжя хаосу з'явилися перші люди, Великі Древні звернулися до найчутливіших із них, навіюючи їм віщі сні – адже лише так їхня мова могла стати зрозумілою для розуму створених із плоті ссавців.

Отож тоді, шепотів Кастро, ті перші обрані люди створили культ високих ідолів, що їм показали Великі Древні, ідолів, принесених у туманні віки з темних зірок. Цей культ ніколи не згине, поки зірки знову стануть у правильні позиції, і таємні жерці піднімуть Ктулху з Його могили, щоб Він оживив Своїх підданих і відновив Свою владу над Землею. Дізнатися, що настав час, буде просто, бо тоді людство стане таким, як Великі Древні – вільним і диким, поза добром і злом, відкинувши закони і мораль, усі люди будуть кричати і вбивати й веселитися. Тоді звільнені Древні навчать їх нових способів кричати, вбивати, веселитися і радіти, і на всій Землі розпочнеться кривава бійня, бо люди поринуть в екстаз, спричинений почуттям повної свободи. А поки що культ мусить за допомогою відповідних обрядів жити спогади про прадавні події і провіщати їхнє повторення.

У давніші часи обрані люди могли розмовляти з похованими в склепах Древніми уві сні, але згодом дещо змінилося. Величне кам'яне місто Р'льех з монолітами і гробницями поринуло на дно океану, і глибокі води, заворожені давнім таємним закляттям, не дають спілкуватися навіть думкою. Але пам'ять про ті давні часи не зникла, і верховні жерці оголосили, що місто підніметься знову, коли зірки знову займуть потрібну позицію. Тоді з землі вийдуть чорні духи, зацвілі й похмурі, обізнані з пересудами, яких вони наслухалися в печерах під недосяжним для людей морським дном. Але про них старий Кастро не насмілювався розповідати багато. Він ураз урвав промову, і жодними умовляннями чи хитрощами не вдалося витягти з нього більше нічого на цю тему. Про розмір Древніх він несподівано відмовився говорити. Щодо культу він сказав, що згодом його центр перебував посеред непрохідної аравійської пустелі, де Айрем, Місто Колон, спить приховане й ніким не бачене. Культ не має нічого спільного з європейськими відьомськими культами і практично незнаний поза колом своїх прихильників. Про нього не згадується у жодній з відомих книг, хоча безсмертний китаєць розповідав, що у "Некрономіконі" божевільного араба Абдула аль Хазреда є двозначні місця, які посвячений може зрозуміти по-своєму, особливо рядки, які й досі викликають чимало суперечок:

Не мертве те, що вічність пролежить,

Разом із ним і смерть сама

У вічність полетить.

Леґрасс, глибоко вражений і спантеличений почутим, даремно шукав історичні витоки культу. Кастро, очевидно, не брехав, говорячи, що культ надійно засекречений. Знавці з університету Тулейну не могли пролити жодного світла ні на культ, ні на зображення, і ось тепер детектив звернувся до найбільших авторитетів країни і нічого крім гренландських спогадів професора Вебба від них не почув.

Оповідь Леґрасса на з'їзді викликала гарячковий інтерес, підкріплений до того ж і фігуркою, що відбилося на подальшому листуванні учасників, хоча майже не потрапило в офіційні публікації товариства. Обережність – перша настанова тих, хто звик мати справу з дурисвітством і підробками. Леґрасс на деякий час доручив зберігати фігурку професору Веббу, але після смерті останнього вона повернулася до інспектора і залишилася в його власності, де я її недавно бачив. Це справді жахлива річ і безперечно подібна до зробленої уві сні скульптури молодого Вілкокса.

Те, що мій дідусь захопився розповіддю скульптора, мене не здивувало, адже що можна подумати, коли знаєш розвідане про культ Леґрассом і почуєш від чутливого юнака, якому наснилися не лише фігурка й ієрогліф, точно такі як на зображенні, знайденому в болотах і на Гренландському диявольському барельєфі, але він уві сні почув принаймні три слова з тих, які повторювали ескімоські дияволопоклонники й луїзіанські покидьки? Те, що професор Енджел одразу почав ретельне дослідження, було цілком природним; проте мені особисто здавалось, що молодий Вілкокс міг почути про культ в якийсь спосіб і вигадати кілька снів, аби підживити таємницю, вводячи в оману мого дідуся. Описи снів і вирізки, зібрані професором, були, звісно, додатковим аргументом, що підтверджував його погляд, але моє раціональне мислення й безглуздість усього предмета підштовхнули мене до того, щоб схилитись до висновків, які здавалися мені найбільш прийнятними. Отже, ретельно переглянувши рукопис і зіставивши теософські й антропологічні виписки з розповіддю Леґрасса про культ, я поїхав у Провіденс, щоб побачитись зі скульптором і висловити свій докір за те, що мені здавалось відвертим обманом похилого вченого.

Вілкокс усе ще мешкав сам-один у будинку Флер-де-Лі на Томас-стрит, у потворній вікторіанській підробці бретонського архітектурного стилю сімнадцятого століття, чий тинькований фасад кидається в очі поміж привабливими будинками колоніальної архітектури на старому пагорбі під найгарнішою з усіх георгіанських дзвіниць Америки. Я знайшов молодика за роботою в його кімнатах, і з розкиданих

скульпторських проб одразу зрозумів, що він і справді наділений глибоким істинним талантом. Колись, я гадаю, про нього почують як про одного з великих декадентів, адже він закріпив у глині й одного дня відіб'є у мarmorі ті жахи й вигадки, які викликає до життя проза Артура Мейчена, а Кларк Ештон Сміт демонструє в поезії і живопису.

Смаглий, тендітний, дещо неохайний, він мляво обернувся на мій стук у двері і, не встаючи, запитав, у якій я до нього справі. Коли я назвав себе, він виявив деякий інтерес – адже мій дідусь збудив у ньому цікавість, коли досліджував його дивні сни, але так ніколи зрештою не пояснив, навіщо це робить. Я не давав йому додаткової інформації з цього приводу, але спробував, дещо схитрувавши, дізнатися, що йому вже відомо. Незабаром я впевнився в повній чесності скульптора, оскільки він розповідав про сни так, що не залишалося ніяких сумнівів щодо їхньої достеменності. Сновидіння і їхній осад на підсвідомості серйозно вплинули на його творчість, і він показав мені огидну статуетку, яка змусила мене затремити від жаху, який вона була призначена викликати. Вілкокс не пригадував, чи він бачив її оригінал – хіба що на власному зробленому вві сні барельєфі – але контури ніби самі сформувалися під його руками. Це, безперечно, було те велетенське створіння, про яке він марив у лихоманці. Швидко стало ясно, що про таємний культ він справді нічого не знає, окрім того, що зрозумів із наполегливих розпитів мого дідуся; тоді я став знову з'ясовувати, яким чином могли виникнути у нього ці дивні враження.

Він розповідав про свої сни надивовижу поетично; з жахливою ясністю я міг уявити собі вогке велетенське місто із слизького зеленого каміння – чия геометрія, як він дивно коментував, була взагалі неправильна – і злякано чути з-під землі голос, чи то справжній, чи уявний: "Ктулху фгтагн", "Ктулху фгтагн".

Ці слова були частиною жахливого заклинання, яке нагадувало про те, що мертвий Ктулху чекає уві сні, лежачи в своєму кам'яному склепі в Р'льеху, і я був дуже стурбований, незважаючи на мої раціональні переконання. Я вважав, що Вілкокс десь випадково чув про цей культ, але швидко забув про нього, начитавшись книжок, де йшлося про страшні історії, пов'язані з чортівнею, або натішившись власними мареннями. Пізніше, завдяки своїй неабиякій експресивності, почуте підсвідомо втілилось у снах, у барельєфі й у страхітливій статуетці, яку я тепер побачив у його майстерні – ото ж, те, що він увів ув оману мого дідуся, можна було пробачити. Юнак належав до такого типу, який мені ніколи не подобався – водночас і дещо збуджений, і дещо невихований, але тепер я був цілком готовий визнати і його талант, і його порядність. Я попрощався з ним приязно і побажав успіхів, яких він зможе досягти завдяки своїм здібностям.

Загадка цього відразливого культу мене усе ще вабила, і часом я мріяв про те, що зможу прославитися, якщо мені пощастить з'ясувати його походження і розповсюдження. Я відвідав Новий Орлеан, поговорив із Леграссом та іншими учасниками того давнішого рейду, оглянув страшну фігурку й навіть розпитав тих із полонених нечестивців, хто був досі живий. Старий Кастро, на жаль, помер кілька років тому. Те, що я тепер почув із перших вуст, хоча й було не більше ніж детальним

підтвердженням записів мого дідуся, знову вразило мене, оскільки я відчував, що знайшов слід дуже реальної, дуже засекреченої й дуже давньої релігії, відкриття якої зробило б мене відомим антропологом. Я тоді все ще притримувався точки зору переконаного матеріаліста – якби ж таке було можливим і тепер! – і з майже незрозумілою впертістю ігнорував збіги між записами снів і старими вирізками, зібраними професором Енджелом.

Єдине, що я почав тоді підозрювати – а тепер, здається, знаю це напевно – що смерть мого дідуся була аж ніяк не природна. Він упав на вуличці, що піднімається на пагорб від старого порту, який просто кишить покручами з усього світу, – після того, як його мимохідь штовхнув чорношкірий матрос. Я не забув про те, що ідолопоклонники, захоплені в Луїзіані, належали до матроської братії й до покручів, і не здивувався б, якби дізнався про те, що вони володіють таємними методами збереження у секреті своїх ритуалів і вірувань. Леграсса та його людей, правда, залишили у спокої, але ж один моряк з Норвегії, який побачив зайвого, мертвий. Чи не могло розслідування мого дідуся, за яке він узявся після зустрічі зі скульптором, дійти до недобрих вух? Гадаю, професор Енджел помер через те, що знав забагато або мав можливість забагато дізнатися. І чи не суджено мені піти тим самим шляхом? Адже я знаю вже чимало.

3. БОЖЕВІЛЛЯ З МОРЯ

Якщо небеса колись волітимуть зробити мені милість, вони могли би скасувати наслідки того, що мені на очі зовсім випадково трапився один газетний аркуш, використаний як обгортка. На цю річ я б ніколи не натрапив у звичному плині свого життя, оскільки йдеться про старе число австралійської газети "Сідней Бюлетін" за 18 квітня 1925 року. Це число залишилося поза увагою навіть тієї контори з моніторингу преси, яка на момент виходу активно збирала матеріали для дослідження мого дідуся.

Я вже на загал відмовився від розслідувань на тему, яку професор Енджел назвав "Культ Ктулху", і гостював у Патерсоні, Нью-Джерсі, у свого друга-вченого, куратора місцевого музею і прикметного мінералога. Одного дня я переглядав експонати, недбало розкладені по полицях у сховищі, коли мою увагу привернуло дивне зображення на аркуші зі старої газети під камінням. Це і було число "Сідней Бюлетін", про яке я вже згадував, – адже мій друг мав широкі знайомства в усіх можливих кінцях світу, а картинка була автотипним видруком зображення жахливого кам'яного ідола, майже ідентичного з тим, якого Леграсс знайшов на болотах.

Нетерпляче скинувши з аркуша цікаві для мінералога камінці, я уважно прочитав замітку до фотографії і з розчаруванням зрозумів, що для мене вона закоротка. Однак те, про що в ній ішлося, мало неабияке значення для мого призупиненого розслідування, і я обережно вирвав її для детальнішого вивчення. Ось що в ній було написано:

У МОРІ ЗНАЙДЕНО СУДНО, ЯКЕ З НЕВІДОМИХ ПРИЧИН ЗАЛИШИЛОСЯ БЕЗ КОМАНДИ

"Пильний" прибув, тягнучи на буксирі некеровану новозеландську яхту, озброєну гарматами. На борту один живий і один мертвий. Відомо, що в морі відбулася кривава сутичка, багато загиблих. Врятований моряк відмовляється розповідати про деталі пригоди. У його речах виявлено фігуру дивного ідола. Ведеться слідство.

Сьогодні зранку в гавань Дарлінг Сіднея рейсом з Вальпараїсо прибуло вантажне судно "Пильний", що належить компанії "Моррісон". Воно привело на буксирі парову яхту "Варта", пошарпану, некеровану, але важко озброєну, приписану до порту Данідін у Новій Зеландії. Її помітили 12 квітня на 34°21' пд. широти, 152° 17' зх. довготи, з одним живим і одним мертвим на борту.

"Пильний" вийшов із Вальпараїсо 25 березня, і 2 квітня був віднесений на південь від свого курсу через надзвичайно сильні шторми й велетенські хвилі. 12 квітня помічено некероване судно, і хоча воно мало вигляд покинутого, там знайдено одного живого моряка у лихоманці та іншого, який, очевидно, помер більше тижня тому. Живий стискав у руках жахливого кам'яного ідола приблизно фут заввишки, щодо походження якого знавці з Університету Сіднея, Королівського Товариства і Музею на Коледж-стрит не спроможні дати жодного пояснення, і який, згідно зі свідченнями уцілілого, знайшовся в каюті яхти на невеличкому різьбленому вівтарі.

Опритомнівши, моряк розповів дуже дивну історію про напад піратів, який закінчився різаниною. Його звуть Густав Йохансен, цей норвежець цілком сповна розуму, був другим помічником капітана на двоцогловій шхуні "Емма" з Окленда, яка вирушила до Кальяо 20 лютого, маючи на борту 11 чоловік. "Емма", як він свідчить, затрималася й була значно віднесена на південь від курсу великим штормом 1 березня і 22 березня на 49°51' пд. широти, 128°34' зх. довготи натрапила на яхту "Варта", керовану дивною і зловорожою командою, що складалася з полінезійців і покручів. Отримавши категоричний наказ повертати назад, капітан Коллінз зробити це відмовився,

після чого дивна команда без попередження почала шалену стрілянину по шхуні з батареї латунних гармат, які були на озброєнні яхти. Команда "Емми" стала відстрілюватися, і хоча шхуна почала тонути через пробоїни нижче ватерлінії, вони змогли наблизитися до яхти, взяли її на абордаж, зчепилися з дикунською командою на палубі яхти врукопаш і були змушені перебити їх усіх, трохи більших у числі, через їхню особливу мерзотну й відчайдушну, хоча вельми невмілу манеру бою.

Трьох людей з "Емми" було вбито, у тому числі капітана Коллінза і першого помічника Ґріна, а решта вісім продовжили плавання на захопленій яхті під проводом другого помічника капітана Йохансена, простуючи наміченим курсом, бажаючи також з'ясувати, чи існував якийсь привід для наказу повертати назад. Наступного дня вони виявили острівець, який ніде не був позначений на карті в цій частині океану, й висадилися на ньому; і тут шестеро матросів якимсь чином загинули на березі, хоча Йохансен чомусь замовчує, як це сталося, і каже лише, що вони впали у кам'яне провалля між скелями. Тоді вони вдвох зразу повернулися на яхту і спробували попливти далі, але на заваді їм став шторм 2 квітня. Що відбулося відтоді до порятунку, який прийшов 12 квітня, чоловік пам'ятає дуже туманно і навіть не пригадує, коли помер Вільям Брайден, його товариш. Очевидних підстав смерті Брайдена виявити не вдалося, ймовірно, причиною були сильні переживання або виснаження організму. Телеграфом із Данідіна повідомили, що "Варта" там широко відома торгівлею з поближніми островами Океанії й має лиху славу по всьому узбережжю. Володіли нею якісь непевні люди, покручі, чиї часті зустрічі й нічні походи в ліс привертали загальну увагу. Вони вирушили в море у великому поспіху одразу після шторму і землетрусу 1 березня. Наш Оклендський кореспондент свідчить про бездоганну репутацію "Емми" та її команди, а Йохансена характеризує як тверезого і гідного моряка. Адміралтейство починає розслідування з приводу всієї ситуації, в рамках якого постарається спонукати Йохансена, щоб він розповів про те, що сталося, відвертіше і детальніше.

Оце, власне, і все, що розповідала стара газета, якщо не зважати на вміщену в ній фотографію пекельної фігурки, але це коротке повідомлення породило в мене цілу низку здогадів! Тут була сила-силенна відомостей, пов'язаних із Культom Ктулху, і підтвердження того, що його прихильники мали дивні зацікавлення не лише на суходолі, а й на морі. Що спонукало цю мішану команду, яка пливла зі своїм жахливим ідолом, наказати "Еммі" повернутися назад? Що це за невідомий острів, на якому

загинули шестеро моряків з "Емми" і про який Йохансен не бажає говорити? До чого дійшло розслідування віце-адмірала і що відомо про цей мерзотний культ у Данідіні? І найдивовижніша річ: як пояснити глибокий і надприродний зв'язок дат, що надав лиховісного і безперечного значення різним подіям, які ретельно занотував мій дідусь?

1 березня – чи 28 лютого, з огляду на те, що події мали місце по обидва боки Лінії переїми дат – стався землетрус і розпочався шторм.

Із Данідіна "Варта" і її мерзотна команда так спішно вийшли в море, ніби були владно кимось покликані – а в іншій півкулі планети поети і митці почали марити дивними мокрими велетенськими містами, у той час як молодий скульптор уві сні виліпив фігуру страхітливого Ктулху. 23 березня команда "Емми" висадилася на невідомому острові, й шість моряків лишилися там мертвими – у цей день сні чутливих людей набули особливої сприйнятливості й затьмарилися жахом переслідування гігантським монстром, у той час як архітектор збожеволів, а у скульптора раптом почалася лихоманка! А як пояснити, що після шторму 2 квітня всі сні про місто в мокві припинилися, і Віллокс ураз вивільнився з полону дивної лихоманки? Як розуміти все це – і згадки старого Кастро щодо народжених на зірках Древніх, які потім потонули у морських глибинах, і щодо їхнього прийдешнього правління, їхніх вірних прибічників і їхнього вміння насилати сні? Чи не опинився я на самісінькому краю прірви космічних жахів, які не може стерпіти людина? Якщо так, то вони, напевно, лишаються жахами лише ймовірними, адже якимсь чином другого квітня усе припинилося, хоч би звідки походила ця загроза, що була нависла над душею людства.

Того вечора, розіславши усі потрібні телеграми і зібравши свої речі, я попрощався з хазяїном дому і вирушив потягом до Сан-Франциско. Менше ніж за місяць я був у Данідіні; однак з'ясувалося, що там про дивних прибічників культу, завсідників портових шинків, відомо зовсім мало. У цих шинках завжди збиралося чимало гулящого люду; однак розповідали і про гурт покручів, які вирушали часом у гори, де палили багаття й били в барабани. В Окленді я дізнався, що Йохансен, повернувшись з Сіднея, де він дав побіжні й непереконливі свідчення, зовсім посивів, продав свій котедж на Вест-стрит і разом з дружиною притьмом подався додому в Осло. Про свою хвилюючу пригоду друзям він розповідав не більше, ніж чиновникам адміралтейства, і все, що мені вдалося дізнатися, – це адреса Йохансена в Осло.

Після цього я поїхав до Сіднея, де без жодної користі поспілкувався з моряками і членами віце-адміралтейства. На Круглому причалі в бухті Сіднея я бачив "Варту", тепер продану для комерційного використання, але огляд цього чималого судна нічого мені не дав. Статуетка розкаряченої тварюки з головою каракатиці, тілом дракона й лускатими крилами на вкритому ієрогліфами п'єдесталі зберігалась у музеї в Гайд-парку. Я довго й ретельно розглядав її і визнав витвором лиховісно вишуканої майстерності, зробленим з того самого матеріалу – таємничого, жахливо давнього й дивно неземного, на який я звернув увагу, оглядаючи менший примірник, що зберігався у Лєграсса. Куратор повідомив мене, що для геологів він явив суцільну загадку, і всі вони клялися, що у світі не існує каменю, подібного до цього. Тоді я з

трепетом пригадав те, що старий Кастро розповідав Леграссу про Древніх: "Вони прибули з зірок і принесли з Собою Свої зображення".

Збуджений досі не звіданими почуттями, я вирішив відвідати помічника Йохансена в Осло. Діставшись до Лондона, я одразу пересів на пароплав до норвезької столиці й одного осіннього дня висадився на гарному причалі у тіні гори Егеберг. Виявилося, що Йохансен мешкає в старому місті короля Гарольда Гаардради, яке зберігало назву "Осло" протягом усіх тих століть, коли більше місто ховалося за назвою "Христіанія". Я швидко дістався туди на таксі і з тремтінням у серці постукав у двері гарного старого будинку з тинькованим фасадом. Відчинила сумна жінка в чорному, і мене охопив розпач, щойно вона пояснила ламаною англійською, що Густава Йохансена вже немає на світі.

Він не довго прожив після повернення, пояснила дружина, адже те, що відбулося на морі 1925 року, зламало його. Їй він розповів не більше ніж іншим, але лишив товстий рукопис – стосовно "технічних питань", як він їй пояснив – писаний по-англійськи, очевидно, для того щоб вона його випадково не прочитала. Під час прогулянки вузькою вуличкою поблизу Готенборзьких доків на нього з вікна на горищі впала пака паперів і збила його з ніг. Двоє індійських матросів одразу ж допомогли йому підвестися, але до того часу як приїхала швидка допомога, він був уже мертвий. Лікарі не знайшли очевидних причин смерті та списали її на негаразди з серцем й ослаблене здоров'я. Коли я почув про це, серце моє стислося від жаху, який мене не покине, доки я теж не упокоюся – внаслідок "нещасного випадку" чи іншим чином. Переконавши вдову, що я маю достатній стосунок до "технічних питань" її чоловіка, щоб отримати право на рукопис, я забрав його і почав читати, вертаючись до Лондона.

Це був простий, безладний текст – наївна спроба моряка скласти щоденник постфактум – що мав на меті описати день за днем останню жахливу подорож. Я не можу переказати його дослівно з усіма туманними багатослівними описами, але розповім достатньо про його зміст, щоб стало зрозумілим, чому плюскіт хвиль обабіч пароплава став для мене таким нестерпним, що я заткнув вуха ватою.

Йохансен, на щастя, знав небагато, хоча він і бачив місто і Створіння, але я ніколи не зможу спати спокійно, знаючи про жахи, що постійно чекають по той бік звичного нашого життя в часі та просторі і про ті вражі сили зі старих зірок, що сплять під морськими водами, відомі й підтримувані своїми вірянами, готовими й жадаючими пустити їх у наш світ, коли наступний землетрус знову підніме їхнє кам'яне місто до сонця й повітря.

Подорож Йохансена почалась саме тоді, як він розповів у віце-адміралтействі. "Емма", завантажена баластом, вийшла з Окленда 20 лютого і відчула на собі повну силу того породженого землетрусом шторму, який, напевно, й підняв з морського дна жах, що заповнив людські сни. Щойно команді вдалося відновити контроль над кораблем, вони попливли далі, аж тут 22 березня на них напала піратська яхта "Варта", і я відчув біль помічника капітана, коли він писав про те, як його шхуну обстріляли й потопили. Про темношкірих ідолопоклонників з "Варти" він розповідає з відразою. Було

в них щось особливо гидке, через що їхнє знищення здавалося майже обов'язком, і Йохансен висловлює щире здивування звинуваченнями в жорстокості, висунутими проти його команди під час судового розслідування. Потім, прагнучи задовольнити свою допитливість, вони попливли далі на захопленій яхті під командуванням Йохансена й побачили велетенський кам'яний стовп, що стирчав з води, а на 47°9' пд. широти, 123°43' зх. довготи натрапили на берег, укритий грязюкою, мулом та водоростями й огорожений велетенськими кам'яними брилами, один погляд на які породжував у людини неземний жах, а за ними височіли споруди кошмарного міста-трупа Р'льеха, побудованого у прадавні доісторичні часи здоровецькими гидкими істотами, які добулися сюди з темних далеких зірок. Тут лежить великий Ктулху з усім численним почтом своїх прислужників, які чекають свого часу в позеленілих слизьких склепах і тепер уже посилають свої заклики, що їх чують уві сні чутливі люди, і владно кличуть своїх вірних повстати й відновити давній культ на Землі. Усього цього Йохансен не знав, але Бог відає, незабаром він побачив достатньо!

Гадаю, що насправді з морської глибини піднялася лише верхівка потворної цитаделі зі склепом, де був похований великий Ктулху. Коли я думаю про те, що ще там ховається під водою, мені хочеться одразу накласти на себе руки. Мені здається, що Йохансен і його команда були нажахані космічною величиною цього промоклого Вавилону древніх демонів і без підказок здогадалися, що він не був породжений ані нашою, ані якоюсь іншою здоровою планетою. Жах від неймовірних розмірів зеленкуватих кам'яних брил і запаморочливої висоти великого різьбленого моноліту та приголомшлива подібність колосальних статуй і барельєфів із дивною фігуркою, знайденою на вівтарі на "Варті", кидається в очі у кожному рядку описів наляканого мореплавця.

Не знаючи, що таке футуризм, Йохансен істотно наблизився до його розуміння, коли спробував описати чудернацьке місто, адже замість розповісти про його план чи будівлі, він розповідає лише, як вразили його незвичні кути й широчезні поверхні кам'яних брил, яких на Землі не знайдеш, вкритих ієрогліфами й зображеннями якихось страшидл. Згадку Йохансена про кути я наводжу не випадково, бо дещо подібне розповідав мені Вілкокс під враженням від своїх жахливих снів. Він сказав, що геометрія того міста, яке привиділося йому уві сні, була ненормальна, неевклідова і нагадувала сфери й виміри, огидно відмінні від наших. А тепер не вельми знайомий з наукою моряк відчув те саме, спостерігаючи жахливу реальність.

Йохансен і його люди висадились на грязькому схилі під мурами велетенського акрополя й подерлися титанічними замуленими брилами, які не мали жодного східця для ноги смертної людини. Саме сонце на небесах здавалося спотвореним через випари з цієї вимоченої в морі кам'яної химери, де кожна брила, здавалося, таїла загрозу в своїх незбагнених кутах і те, що на перший погляд здавалося заглибиною, насправді виявлялося виступом.

Цікаво відзначити, що незрозуміла тривога закралася в душу кожного з дослідників задовго до того, як вони побачили дещо куди страшніше, ніж каменюки, мул і

водорості. Кожен з них ладен був повернутися на яхту, якби не боявся, що інші з нього сміятимуться, і всі вони робили вигляд, що прагнуть розшукати тут якісь сувеніри – яких, зрештою, так і не виявилось.

Португалець Родрігез перший добрався до підніжжя моноліту й погукав інших. Усі вони гуртом зацікавлено роздивлялися величезні різьблені двері з уже знайомим барельєфом кальмаро-дракона. Вони були схожими, як записав Йохансен, на ворота величезної клуні; усі прибульці вирішили, що це такі двері, з огляду на те, що там був одвірок і поріг, проте вони не могли погодитися, чи вони лежать горизонтально, як ляда, чи вертикально, як двері льоху. Як сказав би Вілкокс, тут уся геометрія хибала. Не можна було твердити, що море і земля простягалися горизонтально, отже відносне розташування всього іншого здавалося примарно змінним.

Брайден натиснув на камінь тут і там – без успіху. Тоді Донован помацав його по краях, натискаючи окремо на різні точки. Він поплазував по кам'яній кришці – тобто можна було б сказати ліз, якби ця кришка зрештою не була горизонтальними дверима – і моряки дивувалися, чи якісь двері на світі можуть бути такими широчезними. Тоді дуже повільно кам'яна панель розміром з акр почала опускатися вниз, і вони побачили, що двері складалися з двох частин.

Донован скотився донизу – чи вздовж одвірка – і приєднався до своїх товаришів, і всі спостерігали, як дивно відкривається вирізьблений портал. Наче викривлені призмою, двері рухалися по якійсь аномальній діагоналі, всупереч усім законам матерії і перспективи.

З отвору з'яла чорна п'ятьма, яку, здавалося, можна було відчутися на дотик. Темрява справді була чимось матеріальним, адже вона прикривала внутрішні стіни. Вона ніби чекала, поки її звільнять від багатовікового ув'язнення. І справді, вона вирвалася, як хмара чорного диму, затьмаривши сонце, й розповзлася навсібіч у переляканому небі, розмахуючи своїми перетинчастими крилами. Із віковічних глибин здійнявся нестерпний сморід, і Гоукінс, який був відомий своїм гострим слухом, сказав, що чує знизу якийсь гидкий плескіт. Вони стали прислухатися, аж раптом з глибини виникло желеподібне зелене величезне тіло. Воно вилізло крізь чорні двері на заражене повітря міста, сповненого отруйного безумства.

У цьому місці почерк бідолашного Йохансена став майже нерозбірливий. Та й не дивно, адже тієї клятої миті з шести чоловік, які не повернулися на яхту, двоє померли від одного тільки жаху. Цю тварюку неможливо описати – не існує слів, які могли б передати ту огиду, яка при погляді на неї пронизує всю душу людини, доводить її до божевілля, до зневіри в одвічні закони природи і підвалини космічного порядку. Гора сунула на них, наче жива. Боже! Годі й дивуватися, що на протилежному боці Землі видатний архітектор з'їхав з глузду, а бідний Вілкокс бачив примари в ту телепатичну мить. Цей виплід далеких світів, ідол, якого я бачив зображеним у камені, тепер з'явився у формі зеленої слизької маси, щоб підтвердити свою владу. Зірки знову стали на свої належні місця, і те, що вірні стародавнього культу не змогли зробити навмисно, гурт простих моряків здійснив випадково. Після мільярдів років спочинку великий

Ктулху був знову на свободі і прагнув задовольнити своє жадання влади.

Трьох матросів змели кігті здоровецької лапи так швидко, що ніхто й оком не змигнув. Хай Бог дасть спокій цим хлопцям, якщо десь у світі взагалі можливий спокій. Це були Донован, Геррера і Енгстром. Троє інших щодуху побігли до берега, стрибаючи по зелених каменюках, яким, здавалося, кінця-краю не буде, і в цей час Паркер посковзнувся – Йохансен клянеться, що його поглинув кут кам'яного муру, якого там не могло бути, кут, що виглядав гострим, але спрацював як тупий. Отож, лише Брайден і Йохансен добігли до човна і стали з усіх сил веслувати у бік "Варти", тимчасом як подібне до гори чудовисько прочалапало по слизькому камінню й на мить зупинилося, завагавшись на краю води.

Хоча вся команда пішла на берег, пару в двигуні випустили не всю, і відтак їм вистачило кількох секунд, щоб скочити від керма до двигуна і зрушити яхту з місця. Поволі вона почала віддалятися від місця цих страшних неймовірних подій, збурюючи води, що омивали береги жахливого острова-гробу, а тим часом велетенська тварюка тупцяла край берега, пускаючи слину й щось мимрячи, як Поліфем, що проклинав Одиссея, який утік від нього на своєму кораблі. Проте великий Ктулху виявився сміливішим за легендарного циклопа. Він сповз у воду і рушив навздогін, гребучи з усією космічною міццю, так що піднімалися височезні вали хвиль. Брайден озирнувся і, побачивши його наближення, збожеволів від страху, – зайшовся божевільним реготом. Віднині він реготав постійно, аж доки смерть застала його в каюті одної ночі, в той час як Йохансен був у полоні безтямного марення.

Але Йохансен вирішив боротися до кінця. Усвідомлюючи, що чудовисько напевне дожене яхту до того, як вона зможе розігнатися на повну свою швидкість, він зважився на відчайдушний крок: запустивши двигун на повний хід, вискочив на палубу і повернув кермо в протилежний бік. Смердюча вода завирувала й спінилась, пара тиснула дедалі вище, і сміливий норвежець спрямував своє суденце прямо на драглистого переслідувача, що здіймався над брудною піною як корма чортячої галери. Страшна голова восьминога, на якій звивалися щупальця, наближалася до бушприту яхти, проте Йохансен скерував судно прямо на неї. Пролунав вибух, наче луснув велетенський міхур, потекла слизька гидота, ніби нутрощі з розпанаханого черева тухлої риби, пішов сморід, як із тисячі розкопаних могил, і зойк пролунав такий, що хронікер не зміг передати його на папері. На мить корабель було вкрито їдкою і сліпучою зеленою хмарою, а потім за кормою почулося якесь чвакання – Боже небесний! – це розрізнені шматки слизу цього космічного виплодка збирались до купи, утворюючи знову свою первісну огидну форму, тимчасом як відстань між ним і яхтою збільшувалася з кожною секундою, адже "Варта" набирала швидкості від піднятого тиску пари.

То було все. Після цього Йохансен тільки роздумував про фігурку з каюти та дбав про їжу для себе і божевільного, що заходився реготом поруч. Кермувати яхтою після вдалої спроби втекти він не намагався, адже те сміливе зусилля, здавалося, геть виснажило його волю до боротьби зі стихією. Другого квітня розгулявся шторм, і його

свідомість затьмарила. Пригадує тільки, як його крутило в безконечних коловертях часу і простору, як шугав крізь хиткі всесвіти на хвості комети, як невідома сила шпурляла його з глибочезного провалля на місяць і з місяця назад у глибочезне провалля, і все це відбувалося під регіт гурту Великих Древніх і зелених, із кажанячими крилами, насмішкуватих чортенят.

Від цих моторошних жахів Йохансена порятувала поява "Пильного", потім були свідчення в адміралтействі, знайомі вулиці Данідіна і довга дорога додому в старий будинок під горою Егеберг. Він не міг усього розказати – вирішили б, що він божевільний. Тому він напише про те, що знає, а там уже й смерть – тільки щоб про це не здогадалася дружина. А смерть буде милістю, якщо тільки вона витре спогади.

Прочитавши цей документ, я поклав його в бляшану скриньку разом із барельєфом Вілкокса й паперами професора Енджела. Туди ж потраплять і ці мої записки, які свідчать про те, що я писав їх при здоровому глузді, і в яких поєдналося те, що, сподіваюсь, ніколи більше не буде зіставлене. Я побачив усе те, що загрожує існуванню нашого світу, і віднині навіть весняне небо й літні квіти назавжди будуть для мене отрутою. Але навряд чи я проживу довго на цьому світі. Так, як пішов із життя мій дідусь, як пішов бідолашний Йохансен, так піду і я. Я знаю забагато, а культ – він і досі живий.

Ктулху теж досі живий, гадаю, знову у тому кам'яному проваллі, що ховає його відколи сонце було молодим. Його кляте місто знову затонуло, адже "Пильний" пропливав над тим місцем після квітневого шторму. А от його вірні слуги ходять по землі й досі. Вони ревуть і гуцають і приносять у жертву людей під увінчаними ідолами монолітами у потаємних закутках нашої планети. Напевно, острів поринув у океанські глибини несподівано для Ктулху, коли він усамітнися у своїй чорній безодні, бо інакше людство б тепер животіло у вічному страху й розпачі. Хто знає, що буде далі? Те, що виринуло, може знову потонути, а потоплене може виринути. Скверна затаїлася у надрах світу і сподівається явити нам своє лице, а нечисть шириться в наших містах, де повно негідного люду. Настане час... але я не повинен і не можу думати про це! Тож буду тільки молитися, що коли мені не пощастить пережити цей рукопис, виконавці моєї духівниці керуватимуться радше обережністю, аніж відвагою і подбають про те, щоб жодне чуже око його не побачило.